

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ella Lundblad Stene

”Män har heder kvinnor har skam”
Om kriminalisering som åtgärd för att förebygga
hedersrelaterat våld

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sacharias Votinius

Termin: HT 2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
1 INLEDNING	3
1.1 Introduktion	3
1.2 Syfte & frågeställning	4
1.3 Avgränsning	5
1.4 Metod och perspektiv	5
1.4.1 Metod och material	6
1.4.2 Rättssociologiskt perspektiv	7
1.4.2.1 Rättens åsyftade verkningar	7
1.4.2.2 Rättens icke åsyftade verkningar	8
1.5 Disposition	9
2 HEDERSRELATERAT VÅLD	11
2.1 Bakgrund	11
2.2 Definition	12
2.3 Förklaringar till hedersrelaterat våld	13
2.4 Lagföring av hedersrelaterat våld	15
3 KRIMINALISERING	17
3.1 Straffrättens syfte	17
3.1.1 Individualprevention	17
3.1.2 Avskräckande allmänprevention	17
3.1.3 Moralbildande allmänprevention	18
3.1.3.1 Symbollagstiftning	22
3.1.3.1.1 Rättssociologiskt perspektiv på symbollagstiftning	23
3.2 Principer för kriminalisering	24
4 ANALYS	26

Summary

Honor-based violence is not a foreign phenomenon in Sweden. Still, there are significant difficulties in understanding it. This is partly due to the lack of a recognized definition and to conflicting opinions regarding how the violence can be explained. Nevertheless, what is common to the various explanations is that the violence stems from the idea of man being superior to woman.

In Sweden, crimes committed in the name of honor are not covered by any classification of crime. For this reason, the purpose of the thesis is to examine whether or not honor-based violence should be criminalized. Different theories regarding the intentions of penal law are being examined and in particular theories of general prevention. Within general prevention, the conception of legislation's normative effects and its ability to change people's behavior are found. Thus, a law is considered a mean to suppress unwanted conducts.

The legislation's normative effects are problematized by adopting the perspective of the sociology of law. Thomas Mathiesen's theory about intended and unintended consequences of legislation is presented. Mathiesen stresses that the explicit purpose of legislation is neither always redeemed, nor unlikely to result in unintended consequences. To examine the potential effects of criminalizing honor-based violence, a number of different explanatory models are employed to gain several points of view.

Although legislation is shown to have normative effects, it is clear that those effects are insufficient in terms of criminalizing unwanted conducts. It is also clear that one precondition, when examining legislation's intended and unintended consequences, is to adopt an intersectional perspective. The analysis shows that it is not, within the limits of this essay, possible to give a sole answer to the question if honor-based violence should be criminalized.

Sammanfattning

Hedersrelaterat våld är för svenskt vidkommande inget nytt. Det råder däremot fortfarande stora svårigheter att få grepp om fenomenet vilket dels beror på frånvaron av en vedertagen definition, dels delade meningar om vad våldet beror på. Gemensamt för de olika förklaringarna är dock att det bottnar i föreställningen om att mannen är överordnad kvinnan.

Brott utförda med hedersmotiv omfattas inte av en särskild brottsrubricering i svensk rätt. Uppsatsens syfte är därför att undersöka huruvida det vore önskvärt att kriminalisera hedersrelaterat våld. För detta ändamål har teorier om straffrättens syfte studerats och då i synnerhet de allmänpreventiva teorierna. Inom dessa ryms föreställningen om lagens normbildande verkan och förmåga att ändra människors handlande. På så vis anses lagen kunna användas till att undertrycka oönskade beteenden.

Lagars normbildande verkan problematiseras med hjälp av det rättssociologiska perspektivet. Som grund för framställningen används Thomas Mathiesens teorier om rättens åsyftade och icke åsyftade verkningar. Det är enligt honom inte självklart att de explicita syftena med en lag infrias, liksom inte otänkbart att andra verkningar än de som åsyftas uppstår vid en lags införande. I syfte att undersöka eventuella konsekvenser av att kriminalisera hedersrelaterat våld presenteras olika förklaringsmodeller till våldet.

Även om det är tydligt att lagar kan ha normbildande verkan har det visat sig vara en otillräcklig förutsättning för att kriminalisera oönskade beteenden. Det har även visat sig vara en ofrånkomlig förutsättning att undersöka en lags eventuella åsyftade och icke åsyftade verkningar utifrån ett intersektionellt perspektiv. Analysen synliggör att det i uppsatsen inte går att ge ett entydigt svar på frågan om hedersrelaterat våld bör kriminaliseras.

1 Inledning

1.1 Introduktion

Och jag hoppas att ni inte vänder dem ryggen, att ni inte blundar för dem.¹

Så avslutade Fadime Sahindal sitt tal i Riksdagen den 20 november 2001.² Två månader senare sköts hon till döds av sin pappa.³ Sedan dess har mycket gjorts, men fortfarande finns det flickor och kvinnor, pojkar och män, vars liv begränsas av hederskulturella föreställningar. I vissa fall slutar det så illa som det gjorde för Fadime.

Hederskulturen har länge ansetts som något främmande i det svenska samhället. Idag har det dock gått många år sedan de första rubrikerna om mördade kvinnor i hederns namn syntes på tidningarnas förstasidor. ”Balkongflickor” är inget främmande begrepp i de flestas öron. Inte heller för Words rättstavningsprogram.

Hedersrelaterat våld omfattas inte av en uttrycklig straffrättslig reglering. Mord i syfte att återupprätta hedern lagförs således som vilket annat mord som helst. I 29 kap. 2 § Brottsbalken (BrB) finns det möjlighet att se hedersmotiv som en försvårande omständighet, men då det inte anges explicit i bestämmelsen är det upp till domstolen om den väljer att beakta detta eller ej.

På senare tid har det från olika håll efterfrågats en kriminalisering av hedersrelaterat våld. Advokat Elisabeth Massi Fritz menar att de främsta syftena med en sådan reglering skulle vara att ytterligare markera att

¹ Aftonbladet Debatt: ”Fadimes hela tal i riksdagen”,
<<https://www.aftonbladet.se/debatt/article10257453.ab>>, besökt 2017-12-31.

² Ibid.

³ För hela domen se Svea Hovrätt dom 2002-05-31, mål nr. B 4651-02.

hedersrelaterat våld inte accepteras av lagstiftaren, bättre tillgodose offren skydd samt säkerställa upprättelse. Hon poängterar att den allvarliga kränkning som hedersrelaterat våld innebär bör ges ett högre straffvärde än andra våldsbrott. Juristen Amana Saraj Landin framhåller motivet till gärningen och antalet gärningspersoner som de största skillnaderna mellan hedersrelaterat våld och annat våld. Hon menar att det finns en risk att bevisning under förundersökningen felbehandlas, eftersom man i dagsläget ser till samma rekvisit som för vanligt våld.⁴

Samtidigt hörs många röster som menar att den nuvarande regleringen måste anses tillräcklig för att omfatta hedersrelaterad brottslighet och att kriminalisering av hedersrelaterat våld inte kan antas påverka hur problematiken hanteras eller öka andelen anmälda brott. Utredningssvårigheter, ovilja att anmäla och det tysta förtrycket framhålls som problem vilka inte skulle påverkas av en särreglering.⁵

1.2 Syfte & frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka om det vore önskvärt att kriminalisera hedersrelaterat våld. Detta görs genom att presentera olika förklaringsmodeller till fenomenet samt studera straffrättsliga ideologier och då i synnerhet allmänprevention.

För att synliggöra användningen av kriminalisering så som åtgärd för att förebygga ett oönskat beteende lyfts argumenten vid införandet av brottet grov kvinnofridskränkning i 4 kap. 4a § brottsbalken (BrB) fram. Av samma anledning diskuteras förbudet mot barnaga i 6 kap. 1 § föräldrabalken (FB), i syfte att framhäva exempel på då en normerande lagstiftning fått de konsekvenser som åsyftats.

⁴ Saraj, Landin, Amana: ”Dags för Sverige att lagstifta om hedersbrott”, Svt Opinion, <<https://www.svt.se/opinion/dags-for-sverige-att-lagstifta-om-hedersbrott>>, besökt 2017-12-17.

⁵ Hilding, Berggren (2017) s. 170 f.

Mot bakgrund av uppsatsens syfte har följande frågeställning formulerats.

- Bör hedersrelaterat våld kriminaliseras?

1.3 Avgränsning

Liksom andra oönskade beteenden bör hedersrelaterat våld motverkas med en kombination av olika insatser. Uppsatsen behandlar dock endast kriminalisering så som åtgärd för att undertrycka oönskade beteenden. Det bör dock hållas i åtanke att många olika myndigheter kan och gör mycket för att motverka hedersrelaterat våld. Vidare kommer endast svensk straffrätt och dess möjlighet att motverka hederskulturen att behandlas.

Genomgående i uppsatsen är offret en kvinna, men med detta åsyftas även flickor. Det är en återkommande uppfattning att kvinnor drabbas i betydligt större omfattning, varför uppsatsen explicit behandlar hedersrelaterat våld mot kvinnor. Detta innebär inte att förtrycket mot pojkar och män bör anses mindre allvarligt, utan beror endast på uppsatsens begränsande ramar.

1.4 Metod och perspektiv

Uppsatsens deskriptiva del är uppdelad i tre avsnitt vilka har krävt olika tillvägagångssätt varför en disciplinöverskridande metod tillämpats. Av intresse för uppsatsens syfte är rättens påverkan på samhället. Rätten existerar inte oberoende av andra samhällsförhållanden och för att belysa detta används ett rättssociologiskt perspektiv. Som grund för framställningen används Thomas Mathiesens teorier om rättens åsyftade och icke åsyftade verkningar.

1.4.1 Metod och material

I syfte att klargöra vad hedersrelaterat våld och förtryck är har doktrin, vetenskapliga artiklar och offentliga rapporter studerats. De antar olika perspektiv och argumenterar således för olika mekanismer i förhållande till hedersrelaterat våld. Det ges därför en bred bild av orsaken till våldet, utan att för den delen göra anspråk på att vara uttömmande. Urvalet av materialet grundar sig i huvudsak på en genomgång av relevant litteratur. Denna är inte uteslutande juridisk utan mycket kunskap har erhållits från andra discipliner såsom socialantropologi, kriminologi och rättssociologi.

Vid redogörelse för straffrättens syfte och användande av kriminalisering har framförallt juridisk och kriminologisk doktrin studerats. I fråga om symbolagstiftning har det rättssociologiska perspektivet varit användbart.

För att belysa argumenten vid införandet av grov kvinnofridskränkning i 4 kap. 4a § BrB har inspiration erhållits från den rättsdogmatiska metoden. Enligt denna utgör rättskällevärdet grund för vilka allmänt accepterade rättskällor som bör analyseras vid fastställande av gällande rätt, dvs. lagstiftning, rättspraxis, förarbeten samt doktrin.⁶ Då syftet inte varit att klarlägga gällande rätt, utan studera argumenten vid införandet, har främst propositionen som föregick brottet studerats. Detta har sedan använts som utgångspunkt för en jämförelse om liknande argument vore tillämpliga för att kriminalisera hedersrelaterat våld.

Materialet som studerats visar på en mycket omfattande forskning om hedersrelaterat våld. I den svenska debatten har många efterfrågat en särreglering för brott utförda med hedersmotiv⁷, samtidigt som det finns

⁶ Korling & Zamboni (2013) s. 21 & 26.

⁷ Se bl.a. Saraj, Lundin, Amana: ”Dags för Sverige att lagstifta om hedersbrott”, Svt Opinion, <<https://www.svt.se/opinion/dags-for-sverige-att-lagstifta-om-hedersbrott>>, besökt 2017-12-17 & Eriksson, Anja & Wallström, Anna Lena: ”Kräver hårdare lagar mot hedersbrott”, DN, <<https://www.dn.se/nyheter/sverige/kraver-hardare-lagar-mot-hedersbrott/?forceScript=1&variantType=large>>, besökt 2017-12-17.

många motståndare.⁸ Det kan dock konstateras att den forskning som finns i fråga om huruvida hedersrelaterat våld bör kriminaliseras eller ej är otillräcklig. Principerna för kriminalisering, i synnerhet principen om ultima ratio, anses ha ett särskilt starkt värde inom straffrätten.⁹ Detta medför att andra åtgärder än kriminalisering ofta framhålls som mer lämpliga, vilket även gäller i fråga om kriminalisering av hedersrelaterat våld. Min uppfattning är dock att dess lämplighet som åtgärd bör undersökas ytterligare.

1.4.2 Rättssociologiskt perspektiv

Fokus för framställningen är norska sociologen Thomas Mathiesens uppdelning av rättens *åsyftade* verkningar och rättens *icke åsyftade* verkningar.¹⁰ Med åsyftade verkningar avses syften som anges explicit i lagen eller dess förarbeten. Med icke åsyftade verkningar avses sådana som inte är uttalat åsyftade.¹¹ Kortfattat kan de två verkningarna beskrivas som ideal eller realitet.¹²

I framställningen utgör ”rätt” ett samlingsbegrepp för hela det juridiska systemet, dvs. med alla dess lagar, institutioner och icke formellt antagna regler såsom sedvanerätt. Med ”samhällsförhållanden” avses samspelen mellan människor, grupper, organisationer och sociala apparater och indelningar såsom utbildningsfunktionen och kön.¹³

1.4.2.1 Rättens åsyftade verkningar

Mathiesen hänvisar till tre rättssociologiska undersökningar för att besvara en mer generell fråga om hur rättsregler inverkar på andra samhällsförhållanden. Han konstaterar att alla undersökningar visar att

⁸ Se bl.a. Hilding, Berggren (2017).

⁹ Se avsnitt 3.2 nedan.

¹⁰ Mathiesen (2005) s. 29 f.

¹¹ Mathiesen (2005) 67 f.

¹² Ibid. s. 81.

¹³ Ibid. s. 14 & 24 ff.

rättens åsyftade verkningar i samhället gör sig gällande i mycket liten omfattning. Han understryker begränsningarna i att ändra ett samhällsproblem genom lag och menar att det finns en tendens hos framförallt jurister att tro sig kunna nå den åsyftade verkan endast genom att anta en ny lag.¹⁴

Vidare nås rättens åsyftade verkningar i begränsad omfattning eftersom de är beroende av andra samhällsförhållanden såsom sociala, ekonomiska och politiska. Lagens verkningar kan därför inte ses isolerade från resten av samhället utan måste studeras i det sammanhang inom vilket lagen är tänkt att verka. Detta sammanhang är således helt avgörande för om de åsyftade verkningarna infrias. Mathiesen menar att jurister ofta istället betonar lagens innehåll som avgörande för dess effekter.¹⁵

Slutligen är en ytterligare förutsättning för att de åsyftade verkningarna med en lag ska infrias att dess innehåll kommuniceras till befolkningen, varför sammanhanget inom vilket lagen är tänkt att verka återigen är av avgörande betydelse. Mathiesen skiljer mellan allmän upplysning och information till specifikt berörda grupper, varav den senare är den viktigaste. Kommunikationen till denna grupp riskerar ofta att inneha stora brister.¹⁶ Mathiesen påpekar att det antagligen är lättare att uppnå lagars åsyftade verkningar om det gäller omfördelning av materiella tillgångar, till skillnad från grundläggande maktförhållanden i samhället.¹⁷

1.4.2.2 Rättens icke åsyftade verkningar

Straff framhålls ofta ha ett allmänpreventivt och/eller individualpreventivt syfte. Vad gäller lagens allmänpreventiva verkningar är de svåra att undersöka. För att ta reda på straffrättens allmänpreventiva verkningar krävs det att vi tar reda på vad som faktiskt får människor att avhålla sig från icke

¹⁴ Mathiesen (2005) s. 57 f.

¹⁵ Ibid. s. 59 f.

¹⁶ Ibid. s. 62 f.

¹⁷ Ibid. s. 67.

önskvärda handlingar; beror det på hot om straff, andra normer som internaliserats eller en kombination av många olika anledningar?

Det finns skäl för påståendet att dramatisk straffskärpning inte får mer än kortsiktiga effekter. Dessa ändringar leder dessutom sällan till att fler människor avhåller sig från brott. Det beror dels på brist i kommunikationen till den grupp som straffet riktas mot, dels på att denna grupp sällan bryr sig om straffhotet. Det är av nyss beskrivna anledningar som straffet anses ha icke åsyftade verkningar, det vill säga verkningar som inte anges i det öppret redovisade syftet.¹⁸

Mathiesen använder fängelsestraffet som exempel på då icke åsyftade verkningar uppstår. Han menar att det kan finnas fler än ett skäl till varför fängelsestraffet behålls, trots att den individualpreventiva verkan inte uppnås och den allmänpreventiva endast i viss mån realiseras. Fängelsestraffet har en *renhållningsfunktion* eftersom samhället rensas upp från icke-önskvärda element, det vill säga verkan av fängelsestraffet är att människor inkapaciteras. Vidare har det en *avledande funktion* eftersom uppmärksamheten tas från de verkliga samhällsproblemen när enskilda individer utpekats som syndabockar. Slutligen har fängelsestraffet en *handlingsfunktion* då myndigheterna framstår som handlingskraftiga.¹⁹

1.5 Disposition

Uppsatsens första del inleds med ett beskrivande avsnitt om hedersrelaterat våld och olika förklaringar därtill. Därefter presenteras en definition av begreppet.

I avsnittet för kriminalisering presenteras straffrättens syfte med fokus på allmänprevention inom vilket lagens normerande verkan ingår. I anslutning

¹⁸ Mathiesen (2005) s. 68 f.

¹⁹ Ibid. 72 f.

till detta lyfts argumenten vid införandet av grov kvinnofridskränkning fram samt den normerande verkan av förbud mot barnaga, liksom användandet av symbollagstiftning. De allmänna principerna för kriminalisering återges kortfattat.

Uppsatsen avslutas med en analys av det redovisade materialet, på vilket det rättssociologiska perspektivet tillämpas. Detta i syfte att problematisera en eventuell kriminalisering av hedersrelaterat våld.

2 HEDERSRELATERAT VÅLD

2.1 Bakgrund

FN uppskattar att omkring 5000 kvinnor mördas varje år i syfte att återupprätta familjens heder.²⁰ Detta är endast en fingervisning och säger inget om alla de kvinnor som dagligen utsätts för kontrollerande och våldsamt behandling i syfte att skydda familjens heder.²¹

Human Rights Watch konstaterar att kvinnor som lever inom en hederskultur löper stora risker i det vardagliga livet. Följden av att lämna en våldsamt relation kan vara rädslan för att bli dödad av sin egen familj. En kvinna som utsätts för en våldtäkt riskerar att förlora livet om hennes släktingar försöker återupprätta familjens heder, oavsett om hon kan bevisa sin oskuld till den sexuella handlingen eller ej.²²

Den schweiziske journalisten och författaren Nicole Pope, som under många år studerat heder, framhåller att det åligger de manliga familjemedlemmarna att skydda en kvinnas oskuld. Kvinnans rykte om sig att vara ren och männens förmåga att skydda denna utgör familjens heder. Skulle hon författa sig med otillåtna handlingar, till exempel föräktenskapliga sexuella förbindelser, följer bestraffning. I vissa fall resulterar detta i att både kvinnan och mannen dödas, men mannens liv kan i vissa situationer besparas genom ekonomisk kompensation. Att döda en man anses mer betungande och riskerar att leda till blodsfejder över flera generationer

²⁰ Pope (2012) s. 17.

²¹ Ibid. s. 20.

²² Human Rights Watch: "Item 12 – Integration of the human rights of women and the gender perspective: Violence Against Women and "Honour" Crimes: Human Rights Watch Oral Intervention at the 57th Session of the UN Commission on Human Rights", <<https://www.hrw.org/news/2001/04/05/item-12-integration-human-rights-women-and-gender-perspective-violence-against-women>>, besökt 2017-12-31.

mellan de inblandade familjerna, varför det anses ligga i allas intresse att undvika konflikten.²³

Pope menar dock att hedersrelaterat våld inte enbart grundar sig i kontrollen över kvinnans sexualitet. Hedern kan även ta skada om kvinnan lämnar hemmet utan mannens tillstånd, eller om hennes utseende drar till sig för mycket uppmärksamhet.²⁴ Det finns fall som vittnar om att våldet triggats igång oavsett kvinnans egen delaktighet. 1994 mördades 16-åriga Hacer av sin ett år yngre bror i Turkiet, efter att hennes vän dedikerat en låt till henne i ett radioinslag varpå familjen ansåg att hon förtjänade att dö. I Pakistan dödades en kvinna efter att hennes man drömt att hon varit otrogen.²⁵

2.2 Definition

Även om ”hedersrelaterat våld” som begrepp används i allt större utsträckning sedan 2000-talets början kvarstår stora svårigheter att förstå vad det egentligen handlar om.²⁶ Svårigheten att föra statistik beror delvis på att det inte finns någon vedertagen definition hedersrelaterat våld.²⁷ Efter att ha studerat och problematiserat många olika definitioner inom forskningsfältet för hedersrelaterat våld har Åklagarmyndighetens definition ansetts lämpligast i förhållande till uppsatsens syfte. Många andra definitioner fokuserar endast på offrets sexualitet eller mord så som brottslig handling, vilket utesluter många andra former av förtryckande beteenden. Åklagarmyndighetens definition omfattar även hot och ofredande.²⁸

Hedersrelaterat våld är brott riktade mot någon – ofta en släkting – som, enligt gärningsmannens och övriga släktens eller gruppens uppfattning, riskerar att vanära eller har vanärat gärningsmannens,

²³ Pope (2012) s. 27.

²⁴ Ibid. s. 20 f.

²⁵ Ibid. s. 27.

²⁶ Wikan (2009) s. 19.

²⁷ Pope (2012) s. 20.

²⁸ Åklagarmyndigheten: ”Hedersrelaterat våld [Elektronisk resurs] : handbok”, <<http://www.aklagare.se/PageFiles/3456/Hedersrelaterat%20v%C3%A5ld.pdf>>, besökt 2017-11-27, s. 6. (Hädanefter hänvisas till Åklagarmyndighetens handbok).

släktens eller gruppens heder, i syfte att förhindra att hedern skadas eller förloras alternativt för att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern.²⁹

2.3 Förklaringar till hedersrelaterat våld

Hedersrelaterat våld och förtryck är ett komplext fenomen och det förekommer därför många olika förklaringar. En del förklaringsmodeller utgår från den patriarkala maktordningen, medan andra poängterar vikten av intersektionalitet.³⁰

Norske socialantropologen Unni Wikan diskuterar de värderingar, känslor och handlingar som ryms i begreppet heder. Hon talar om makt och ära och menar att det är ett könat begrepp; ”män har heder kvinnor har skam”.³¹ Kvinnor anses inte ha en självständig heder samtidigt som männens heder paradoxalt nog är helt beroende av kvinnans. Vidare är heder och sexualitet starkt sammanknutet. Wikan framhåller att det finns skillnader mellan vad hon kallar svartsjukemord och hedersmord. Genom att döda den som vanhedrat dig erhåller du respekt både till dig själv och från din omgivning. Svartsjukemord leder däremot sällan till respekt.³²

Wikan menar att det är problematiskt att i västliga samhällen använda ett och samma begrepp för två olika hedersfenomen, eftersom begreppet används i både ”positiv” och ”negativ” bemärkelse. På turkiska, kurdiska och persiska används två olika begrepp för vad vi kallar heder; namus och shirif. Namus är heder utan grader, antingen har man det eller inte, den måste bevaras och i fall av förlust återupprättas. Shirif kan i stället likställas med anseende vilket människor kan ha mer eller mindre av och som därför både kan öka och minska i grad. Starkt sammankopplat till heder i formen

²⁹ Åklagarmyndighetens handbok s. 6.

³⁰ Jmf. bl.a. Ekström (2005) & de los Reyes (2004) vilka redovisas för nedan.

³¹ Wikan (2009) s. 11.

³² Ibid. s. 11 ff.

namus är motpolen vanheder, det vill säga den totala frånvaron av heder. ”Heder handlar om respekt i egna och andras ögon”.³³

Enligt Rasool Awla, forskare inom området hedersrelaterat våld, handlar heder om social status; heder är ett kapital som vi föds med precis som vi föds med olika kroppsdelar. Samtidigt menar han att det är en social och kulturell konstruktion som beror på omgivningens förväntningar.³⁴

Etnologen Simon Ekström betonar att hedersfenomenet är en del av en patriarkal maktordning som genomsyrar hela samhället. Mord kan vara uttryck för hederstänkandet men detta måste ses i ljuset av ett samhällsproblem och inte såsom en avgränsad problematik. Att döda i hederns namn kan vara ett sätt att försöka återupprätta respekten för en själv och från omgivningen.³⁵

Pope menar att hedersmord förekommer inom alla samhällsklasser men att det för mindre bemedlade grupper finns färre valmöjligheter. Faktorer så som ekonomiska förutsättningar att skydda hedern, huruvida man bor på landsbygden eller i stan, påverkar graden av hedersvåld. Hederskulturen bygger på tanken om mannen som överhuvud och dennes rätt att styra över de övriga familjemedlemmarna. Hedersmord är inte en företeelse som utförs i ett vakuum frångående det övriga samhället; det är ett resultat av synen på kvinnans kyskhets och lydnad och familjen så som institution.³⁶

I Åklagarmyndighetens handbok likställs heder med anseende och respekt. Detta påverkar den enskildes position i gruppen. Från gärningsmannens perspektiv är det fullt rationellt att begå brottsliga gärningar i syfte att bevara hedern.³⁷ Olika aspekter som tydligt belyser skillnaden mellan ”vanligt” familjevåld och hedersrelaterat våld presenteras. Vid det förra rör det sig ofta om en enskild gärningsperson, medan det hedersrelaterade

³³ Wikan (2009) s. 11 ff.

³⁴ Awla (2005) s. 150.

³⁵ Ekström (2005) s. 17.

³⁶ Pope (2012) s. 28 f.

³⁷ Åklagarmyndighetens handbok s. 6.

våldet ofta är kollektivbaserat och utfört av flera gärningspersoner, såsom en hel familj eller släkt. Vidare framhålls att ”vanligt” våld ofta fördöms av övriga närstående och att gärningspersonen ofta visar ånger i efterhand, medan det inom en hederskultur råder stor lojalitet och respekt till gärningspersonen som istället uppvisar känslor av stolthet. Det hedersrelaterade våldet föregås av en lång tids planering, medan ”vanligt” våld vanligen utförs mer spontant.³⁸

Paulina de los Reyes, docent i ekonomisk historia vid Uppsala universitet, framhåller riskerna med att tala om hedersrelaterat våld så som något frångående annat våld mot kvinnor. Användande av begreppet heder kan dels bidra till att allvaret i gärningarna förminska, dels leda till att annat våld mot kvinnor osynliggörs.³⁹ Föreställningar om olika kulturella genussystem ökar kvinnornas utsatthet eftersom det inte synliggör hur patriarkala mönster och strukturell diskriminering göder varandra. Vad som till exempel egentligen är ett uttryck för manligt maktutövande i hemmet kan på så vis ursäktas med ”det är deras kultur”.⁴⁰

de los Reyes menar att könsförtrycket inom den svenska debatten ofta beskrivs såsom sprunget ur andra kulturer. Vidare råder en utbredd ovilja att tala om olika former av könsförtryck på grund av rädslan att uppfattas som rasist. Hon menar att idéer om könsförtryck genomsyras av rasistiska föreställningar vilket måste beaktas. Våldet bör därför ses ur ett intersektionellt perspektiv med beaktande av kön, etnicitet och makt.⁴¹

2.4 Lagföring av hedersrelaterat våld

Hederrelaterat våld utgör inte ett särskilt brott utan faller in under andra bestämmelser i BrB, så som misshandelsbrottet i 3 kap. 5 §. De aktuella

³⁸ Åklagarmyndighetens handbok s. 12.

³⁹ de los Reyes (2004) s. 110.

⁴⁰ Ibid. s. 106.

⁴¹ Ibid. s. 105 ff.

gärningarna medför således redan straffansvar.⁴² Vad som dock kan påverkas är straffvärdet. Motivet kan eventuellt tas hänsyn till såsom försvårande omständighet i 29 kap. 2 § BrB, se till exempel första stycket andra punkten vilken behandlar frågan om den tilltalade visat stor hänsynslöshet.⁴³

Åklagarmyndigheten presenterar i sin handbok en undersökning av de vanligaste brottsrubriceringar för gärningar utförda med hedersmotiv mellan åren 1994 och 2006. Det poängteras dock att undersökningen inte utgör ett statistiskt säkert underlag. Detta sägs bland annat bero på frånvaron av en vedertagen definition av hedersrelaterat våld och brist på kunskap, vilket gör att ärenden kan ha behandlats utan vetskap om hedersproblematiken.⁴⁴

I de hedersrelaterade ärendena var olaga hot och misshandel några av de vanligaste brotten för vilka åtal väcktes. Därefter följde grov fridskränkning, mordförsök, mord och grov misshandel. Det poängterades dock att, utan att detta återspeglades i antal anmälningar eller åtal, både ofredande och olaga tvång ofta förekom i målsägandeberättelserna.⁴⁵

⁴² Johnsson-Latham, Gerd: ”Patriarkalt våld som hot mot mänsklig säkerhet [Elektronisk resurs] : en kartläggning av åtgärder mot patriarkalt våld och förtryck, särskilt i hederns namn, mot kvinnor och homo- och bisexuella samt transpersoner”, Regeringskansliet, Stockholm, 2005, <<http://www.regeringen.se/49bb89/contentassets/d8d7512f54bd4ac1b15a4d6287d72374/patriarkalt-vald-som-hot-mot-mansklig-sakerhet>>, besökt 2017-12-05, s. 28.

⁴³ Lernestedt (2010) s. 233.

⁴⁴ Ibid. s. 49 f.

⁴⁵ Åklagarmyndighetens handbok s. 51.

3 KRIMINALISERING

3.1 Straffrättens syfte

Tankar om att straffets främsta syfte är brottspreventivt utgår från teorier om individualprevention och allmänprevention.⁴⁶ Allmänprevention lyfts ofta fram som en grundläggande ideologi för kriminalisering.⁴⁷ Det är främst straffets allmänpreventiva verkningar och lagens moralbildande funktion som är av relevans för uppsatsens syfte, varför individualprevention och allmänpreventiv avskräckning endast kommer att redogöras för mycket kortfattat.

3.1.1 Individualprevention

Individualpreventiva teorier utgår från att det är möjligt att ändra ett oönskat beteende. För det första kan individen genom individuell avskräckning förmås avhålla sig från fortsatt brottslighet på grund av rädsla för ytterligare straff. För det andra kan personen fysiskt avhållas från att begå brott genom inkapacitering, till exempel genom fängelse. För det tredje kan gärningspersonen genom rehabilitering avhållas från att fortsätta begå brott genom annan psykisk påverkan än avskräckning. Det är främst på doms- och verkställighetsnivån som de individualpreventiva teorierna får betydelse.⁴⁸

3.1.2 Avskräckande allmänprevention

Allmänpreventiva hänsyn kan uppfyllas på olika sätt. Genom generell avskräckning förmås den enskilde från att begå sådana av samhället

⁴⁶ Lernestedt (2003) s. 117.

⁴⁷ Jareborg & Zila (2014) s. 75.

⁴⁸ Lernestedt (2003) s. 118.

oönskade handlingar. Detta förutsätter dock att gärningspersonen känner till straffhotet och har anledning att avstå från risken att straffas, liksom att hen är rationell nog att fundera över risken. Den avskräckande effekten förstärks dock om människor oavsett existensen av straffhotet avhåller sig från beteendet.⁴⁹

3.1.3 Moralbildande allmänprevention

Straffhotet kan ha moralbildande och vanebildande funktion om det oönskade beteendet internaliseras hos samhällets medborgare. Normer och informell social kontroll gör att individen avhåller sig från den oönskade handlingen. Eftersom ett handlande sällan föregås av ett noga genomtänkt beslut spelar internaliseringen en viktig roll. Moralbildande straffhot kan dock anses långtgående varför det kan finnas lämpligare metoder att använda.⁵⁰

Sarnecki talar om den moralbildande och vanebildande funktionen så som indirekt allmänprevention. Normer kan ha kodifierats och ger således uttryck för en redan existerande samhällsuppfattning. Om uppfattningen ändras korrigeras ofta lagen, till exempel genom strafflindring eller avkriminalisering. Det kan även förhålla sig på motsatt vis genom att lagar påverkar samhällsnormerna.⁵¹ Statsmakten kan genom att peka ut de beteenden som anses oförenliga med en önskvärd social ordning åstadkomma förändring genom lagens moralbildande verkan.⁵² Vad som tidigare ansetts vara ett acceptabelt beteende anses efter kriminalisering oacceptabelt varför det förekommer mer sällan.⁵³ Det anses dock inte vara en självständig legitim grund att kriminalisera i syfte att markera för befolkningen att statsmakten ”ser allvarligt på saken”.⁵⁴

⁴⁹ Asp & Ulväng (2013) s. 34 f.

⁵⁰ Ibid. s. 34 f.

⁵¹ Sarnecki (2015) s. 17 f.

⁵² Asp & Ulväng (2013) s. 34 f.

⁵³ Sarnecki (2015) s. 17 f.

⁵⁴ Asp & Ulväng (2013) s. 43.

Lagstiftning så som normbildningsmedel är vanligt i Norden. I Sverige har normbildning i vissa fall varit det enda syftet med lagstiftningen. Det var till exempel fallet med förbud mot barnaga 1979, ett beteende som redan innan kriminaliseringen ingick i misshandelsbrottet i 3 kap. BrB.⁵⁵ Förbudet infördes i 6 kap. 1 § FB i vilken det uttryckligen anges att barn inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Syftet med införandet av förbud mot aga var att markera att barn inte är undantagna från skydd mot våld, oavsett om detta utförs i uppfostringsyfte eller ej.⁵⁶

I efterhand kan det konstateras att lagen troligtvis har haft normerande verkan på befolkningens uppfattning om huruvida barnaga utgör ett acceptabelt uppfostringsmedel eller ej. På 1960-talet blev en tredjedel av alla förskolebarn agade regelbundet och de flesta i vart fall någon gång per år. Tio år senare gällde detta cirka hälften av förskolebarnen. På 1980-talet hade siffran sjunkit till ungefär en tredjedel. Sedan 2000 är det endast ett fåtal procent av alla barn som agas.⁵⁷

Minskningen av barnaga i Sverige beror mest troligt på flera olika faktorer, men lagens införande hade sannolikt stor betydelse. En bidragande faktor till detta var den mycket effektiva opinionsbildning som genomfördes; två år efter lagen trätt i kraft kände cirka 90 procent av de svenska familjerna till förbudet.⁵⁸ Attityden till barnaga hos allmänheten har gått från att ses som en del i barnuppfostran till att ses som våld mot barn.⁵⁹

Förbudet mot barnaga är inte ensamt om att motiveras med normbildande syften. 1998 infördes brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i 4 kap. 4a § BrB i syfte att signalera att statsmakten

⁵⁵ Sarnecki (2015) s. 17 f.

⁵⁶ Modig (2009) s. 13 f.

⁵⁷ Ibid. s. 16.

⁵⁸ Ibid. s. 17 & 23.

⁵⁹ Andersson & Grevholm (2010) s. 466.

såg särskilt allvarligt på brott riktade mot närstående.⁶⁰ Bestämmelsen gör det möjligt att beakta flera kriminaliserade gärningar som vore de ett enda brott. Var och en av de enskilda gärningarna måste utgöra ett led i en upprepad kränkning av personens integritet och vara ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. För grov kvinnofridskränkning gäller att dessa handlingar utförts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller bor eller har bott samman med under äktenskapsliknande förhållanden.

Grunden för grov kvinnofridskränkning lades av Kvinnovåldskommissionen som konstaterade att lagstiftningen inte beaktade kvinnans utsatta situation i tillräcklig omfattning.⁶¹ I den efterföljande propositionen konstaterade regeringen att det nära sambandet mellan den manliga kulturen och våld mot kvinnor visade på utökat behov av förbyggande insatser.⁶² I fråga om kriminalvårdens roll efterfrågades ett ökat fokus på vilka män som utför våld mot kvinnor i syfte att minska riskerna för återfall. Det poängterades att behandlingen kan behöva anpassas efter den enskildes behov.⁶³

Införandet av grov kvinnofridskränkning gjordes i syfte att ytterligare markera den särskilda kränkning som mäns våld mot kvinnor i nära relation utgör. En förhoppning om att på så vis synliggöra omfattningen av våldet framfördes.⁶⁴ Vidare gjordes det i syfte att höja straffvärdet.⁶⁵ Regeringen framhöll våld mot kvinnor som ett allvarligt samhällsproblem, vilket härrör från uppfattningen om mannen som överordnad kvinnan. Ansvaret att förhindra företeelser som motarbetar och står i direkt strid med mänskliga rättigheter poängterades åligga statsmakten.⁶⁶

⁶⁰ Prop. 1997/98:55 s. 77 ff. & 132 f.

⁶¹ SOU 1995:60 s. 305.

⁶² Prop. 1997/98:55 s. 22.

⁶³ Ibid. s. 56.

⁶⁴ Ibid. s. 83.

⁶⁵ Ibid. s. 77 ff. & 132 f.

⁶⁶ Ibid. s. 21 f.

Kvinnors rätt till skydd enligt mänskliga rättigheter har inom den feministiska debatten länge ansetts korrelera med statens ansvar att säkerställa detta genom kriminalisering. Inom jämställdhetspolitiken lyfts just allmänprevention och positiva rättigheter ofta fram som argument för att använda straffrätten. Inom andra diskurser kan däremot allmänprevention framstå som i princip oviktig. Teorier om straffhotets ineffektivitet samt fokus på legalitet och negativa rättigheter inom straffrätten används som motargument till kriminalisering som brottsförebyggande åtgärd.⁶⁷ Såsom Jareborg framhåller är de preventiva effekterna av kriminalisering ofta nästintill obefintliga och andra än vad som åsyftats. Att människor väljer att följa lagen menar han bero på annat än just straffhotet.⁶⁸

Mäns våld mot kvinnor i nära relation har länge istället ansetts vara en socialpolitisk fråga. Jämställdhetsargument tycks föras in under kriminalpolitik inom vilken mäns våld mot kvinnor hanteras genom andra åtgärder än straffrättsliga. Detta medför svårigheter att göra jämställdhet till ett accepterat värde inom straffrätten. Burman menar att hanteringen av mäns våld mot kvinnor som något som faller utanför straffrättens användningsområde, samtidigt som annat våld fortsätter att regleras inom straffrätten, riskerar att späda på uppfattningen om våldet som rena olycksfall och inte som något som är fel. Det tudelade synsättet mellan intresseskydd och legalitet kan jämföras med relationen mellan brottsoffer och gärningsperson inom straffrätten, där den offensiva inriktningen anses värna om offrets intressen. Den defensiva inriktningen menar att det inte är berättigat att underminera gärningspersonens ställning i syfte att stärka brottsoffrets. Brottsoffrets intressen blir således sekundära till gärningspersonens. Burman poängterar dock det märkliga i detta eftersom det i de flesta förarbeten är brottsoffret som står i centrum.⁶⁹

⁶⁷ Burman (2007) s. 230.

⁶⁸ Jareborg (1995) s. 21.

⁶⁹ Burman (2007) s. 231 f.

3.1.3.1 Symbollagstiftning

Nära besläktat med kriminaliseringens moralbildande verkan är dess symbolfunktion.⁷⁰ Asp och Ulväng menar att straffrätten har politiserats i allt högre grad de senaste årtiondena. Lagstiftning används som medel för politiker att bemöta allmänhetens oro, missnöje och krav på snabba resultat, vilket i sig kan leda till försvagade rättssäkerhetsgarantier. Symbolisk lagstiftning används för att ge sken av en ökad effektivitet, men i själva verket fungerar det troligen endast lugnande i ett politiskt oroligt samhällsklimat.⁷¹ Jareborg beskriver symbollagstiftning som en lagstiftning med annan funktion än den som presenteras för allmänheten. Vad gäller straffrättslig lagstiftning anges ofta brottsprevention som syftet med kriminalisering. Denna är dock symbolisk om syftet i själva verket är att lugna allmänheten och framstå som handlingskraftig.⁷²

Den danske straffrättsprofessorn Elholm definierar symbollagstiftning som ett lagförslag vilket syftar till att signalera viss ståndpunkt utan att dess framtida konsekvenser riktigt undersökts. Han menar vidare att lagförslaget ibland presenteras utan närmre intresse för problemets verkliga omfattning.⁷³

Elholm delar upp symbollagstiftning i tre kategorier:

1. Lagförslag som endast innebär att ett redan existerande brott får nytt namn.
2. Lagförslag som innebär straffhöjning utan att det finns något som tyder på att detta skulle ha någon preventiv effekt.
3. Lagförslag som sker i syfte att straffet ska stå i bättre proportion till bland annat kränkningens allvar och den nutida rättsuppfattningen.⁷⁴

⁷⁰ Asp & Ulväng (2013) s. 34 f.

⁷¹ Ibid. s. 56.

⁷² Jareborg (1995) s. 32.

⁷³ Elholm (2011) s. 171 ff.

⁷⁴ Ibid. s. 171 ff.

Enligt Elholm finns det tydliga fördelar med symbollagstiftning. Det finns inget behov av experter eftersom signalerna som önskas förmedlas baseras helt på intuition och rättvisetänk. Lagstiftningsprocessen kan påskyndas, eftersom inget föregående utredningsarbete krävs och politikerna framstår som trovärdiga på grund av sin handlingskraft. Vidare går det just därför att se snabba resultat; syftet med lagen är uppnådd så snart befolkningen uppfattar dess signaler eller kanske rent av redan vid dess instiftande.⁷⁵

Det finns dock även tydliga nackdelar. Att endast fokusera på vilka signaler som sänds ut menar Elholm är oansvarigt och riskfyllt. Det kan bidra till tolkningssvårigheter för rättsväsendet och bidra till att andra åtgärder i framtiden, som vore minst lika effektiva, framstår som oansvarigt tilltagna. Symbollagstiftning kan även bidra till att straffrätten framstår som osammanhängande. Lagstiftning i syfte att signalera visst ställningstagande kanske införs utan vidare hänsyn till hur det ser ut på andra rättsområden. Dessutom finns det en risk för att symbollagstiftning endast riktas mot en marginaliserad samhällsgrupp och således inte generellt mot hela befolkningen. Slutligen kan införande av symbolisk lagstiftning rikta om fokus från det reella problemet och ersätta potentiellt verkligt effektiva åtgärder. Fokus ligger således på kortsiktiga lösningar som svar på akuta problem, istället för att söka efter mer hållbara metoder. Elholm konstaterar att en lags symboliska funktion bör vara sekundär i förhållande till dess verkningar och således mer i form av en slags bonus.⁷⁶

3.1.3.1.1 Rättssociologiskt perspektiv på symbollagstiftning

Elholm hänvisar till den danske juristen och rättssociologen Balvigs teori om symbollagstiftning som del i det ”senmoderna paradigmet” i västvärlden. Enligt Balvig har synen på och användningen av straff gått från att ha använts i syfte att minska kriminalitet och underlätta återanpassning,

⁷⁵ Elholm (2011) s. 176 f.

⁷⁶ Ibid. s. 177 f.

till att signalera vad som är rätt och fel och slå hårt mot de som inte rättar sig efter lagen. Således kan dagens lagstiftningsteknik sägas föregås av känslomässiga och irrationella överväganden, liksom att straffrätten närmast sig en allt mer repressiv riktning.

Balvig menar att kriminalisering, utifrån ett maktperspektiv, kan sägas ha tre funktioner. För det första en handlingsfunktion; den ska snabbt och enkelt signalera att något görs åt problemet, medan dess faktiska verkningar i själva verket inte är av särskilt stor betydelse. För det andra fungerar kriminalisering avledande. Risken att kritik riktas mot samhällsfunktioner undviks genom att en mindre grupp ”syndabocker” utses. För det tredje kan kriminalisering av ett visst beteende ge möjlighet att rensa upp i samhället och således bli av problematiska personer.⁷⁷

Enligt Elholm bidrar det rättssociologiska perspektivet till att synliggöra lagars symboliska funktion. Symbolfunktionen kan leda till sammanhållning i samhället, men även till konflikter och utpekande av syndabocker.⁷⁸

3.2 Principer för kriminalisering

Kriminalisering är ett resultat av politiska beslut och utgörs av formell social kontroll i form av straffhot. Denna framhävs som ett ultima ratio, det vill säga att det bör ses som en sista utväg om andra former av social kontroll är otillräckliga.⁷⁹

Det måste finnas påtagliga skäl, det vill säga ett värde eller intresse att skydda, för att kriminalisera. Mänskligt liv räknas till ett av de högsta värdena. Dessutom måste skälet att skydda genom kriminalisering väga tyngre än principen att inte orsaka andra lidande. Sådant är fallet om gärningen antas orsaka skada och är straffvärd, det vill säga att det är

⁷⁷ Elholm (2011) s. 170.

⁷⁸ Ibid. s. 171.

⁷⁹ Asp & Ulväng (2013) s. 32 f.

berättigat att belägga den med straff. Dock är tanken att kriminalisering är avsett för de mest klandervärda handlingarna. Anledning att kriminalisera ett beteende som skapar obehag hos människor föreligger vidare om frånvaro av kriminalisering kan leda till att detta beteende blir mycket vanligt.⁸⁰

Kriminalisering måste antas bli effektiv och avse en viss gärningstyp, inte enskilda gärningar eller personer.⁸¹ Jareborg och Zila understryker att effektivitet bör krävas av systemet som helhet och inte enskilda kriminaliserade gärningar. Vad gäller mycket klandervärda gärningar kan det finnas ett högre värde i att förtydliga handlingens allvar. Moralisk konsekvens har ett värde i sig.⁸²

År 2013 överlämnade *Straffrättsutredningen* betänkandet *Vad bör straffas*.⁸³ Inflation och effektivitetsproblem inom straffrätten framhölls som problem och tidigare förhoppningar om minskad nykriminalisering konstaterades inte ha förverkligats. Vidare framhölls att det inte råder någon enhetlig praxis i lagstiftningsarbetet; argument som använts för kriminalisering i viss fråga, har använts emot kriminalisering i en annan. Detta eftersom lagstiftningsarbetet i många fall tyckts utgått från premissen att kriminalisering ska ske.⁸⁴

⁸⁰ Asp & Ulväng (2013) s. 39 ff.

⁸¹ Ibid. s. 40 f.

⁸² Jareborg & Zila (2014) s. 75.

⁸³ Ibid. s. 17.

⁸⁴ SOU 2013:38 s. 476 ff.

4 ANALYS

Hedersrelaterat våld är ett akut samhällsproblem. Det innebär inte endast kroppslig bestraffning eller mord. Det torde vara mycket vanligare med långtgående och allvarliga begränsningar i kvinnors vardag. Att en kvinnas liv begränsas av vad som kan anses riskera familjens heder är utan tvekan oönskade värderingar i det svenska samhället. Delade meningar råder om vad dessa värderingar beror på och fråga är om kriminalisering vore ett effektivt medel att motverka dem.

Som redogjorts för finns det ingen vedertagen definition av hedersrelaterat våld. Oavsett om det vore möjligt att definiera, kan det orsaka svårigheter vid tillämpning i praktiken. Det finns dels en risk för att hedersrelaterade beteenden hamnar utanför definitionen om den görs för snäv, dels en risk för att den blir för vid och obestämd och således inte rättssäker. Som antytts utgör en eventuell brottskonstruktion för hedersrelaterat våld vidare en risk för att endast vissa samhällsgrupper blir potentiella förövare. Detta kan då leda till att domstolen ”letar” tecken på hederstänkande vid sin bedömning så snart den åtalades etnicitet för tankarna till hederskulturen.

Det har i uppsatsen presenterats olika förklaringar till vad det hedersrelaterade våldet kan tänkas bero på. Vissa forskare framhåller den patriarkala maktordningen som en grundläggande orsak. Mäns våld mot kvinnor, som är en del däri, bygger på tanken om mannen som överordnad kvinnan. Hederskulturen bygger i sin tur på tanken om kvinnans heder som avgörande för hela familjens rykte och anseende, i synnerhet männens. Det komplexa i detta är att kvinnan å ena sidan inte anses besitta någon egen heder, samtidigt som mannens heder å andra sidan är direkt beroende av kvinnans. Det hedersrelaterade våldet kan således i mångt och mycket förklaras som grundat i föreställningen om mannen som överordnad kvinnan.

En del av de presenterade forskarna på området anser att hedersrelaterat våld bör särskiljas och därför behandlas annorlunda än annat våld mot kvinnor. Vid hedersrelaterat våld rör det sig om flera gärningspersoner och den närmsta kretsen visar sällan avsky inför handlingen. Det kan vara en avgörande förutsättning i preventivt hänseende att uppmärksamma dessa skillnader. Att inta ett helhetsperspektiv på kvinnans utsatta situation var ett av de mest framträdande argumenten vid införande av grov kvinnofridskränkning. Detsamma torde gälla i fråga om hedersrelaterat våld; utan beaktande av kvinnans hela situation, präglad av kollektivt våld och kontroll, bortses från det särskilda förtryck som det innebär. Detta ger anledning att inte hantera det hedersrelaterade våldet på samma sätt som annat våld mot kvinnor.

Samtidigt inrymmer särskiljandet en del risker som måste tas på allvar. De los Reyes framhäver att allvaret i den specifika gärningen kan förminsкас om den kategoriseras som hedersmotiverad, liksom att det kan bidra till ett vidmakthållande av ”vi” och ”dem”. Utan ett intersektionellt perspektiv kan kvinnor inom hederskulturen drabbas extra hårt, eftersom förtryck grundat i kön, etnicitet och makt, inte ses i ett sammanhang utan som oberoende av varandra.

Fråga är om kriminalisering av hedersrelaterat våld hade verkat normerande och således minskat förekomsten i enlighet med dess syfte. Med det rättssociologiska perspektivet synliggörs att de åsyftade verkningarna med en lag inte alltid uppnås. Tvärtom sker detta i mycket begränsad omfattning. Risken finns att en kriminalisering av hedersrelaterat våld får icke åsyftade verkningar, så som marginalisering av vissa samhällsgrupper eller bagatelliserande av förtrycket. Dessa verkningar är mycket svåra att förutse, men torde enligt ett intersektionellt perspektiv inte vara otänkbara. Som de los Reyes poängterar konstituerar patriarkala mönster och strukturell diskriminering varandra. Genom utpekande av ett könsförtryck såsom sprunget ur kulturella föreställningar riskerar icke åsyftade verkningar till ett kriminaliserande av hedersrelaterat våld att uppstå.

Samtidigt är det allmänpreventiva syftet grundläggande för kriminalisering. Syftet med att kriminalisera hedersrelaterat våld vore att signalera det särskilt klandervärda i att våldföra sig på någon med motivet att återupprätta hedern. Lagen skulle verka normerande och således bidra till att hederskulturen anses oacceptabel och därför leda till att våld med hedersmotiv förekommer mer sällan. Förhoppningen är således att potentiella gärningspersoner ska tänka om och ändra sin uppfattning om vad som är socialt accepterat. Denna moralbildande funktion kan även ha betydelse för brottsoffret. Genom att statsmakten öppet proklamerar att de inte accepterar hederstänkande och den kontroll över kvinnan som detta innebär, finns en chans att benägenheten att söka hjälp och anmäla ökar.

Införandet av grov kvinnofridskränkning motiverades med att tydligare fördöma mäns våld mot kvinnor. De argument som då framfördes kan vara tillämpliga även i fråga om införande av hedersbrott. Som Mathiesen framhåller är dock en god kommunikation av lagens innehåll en förutsättning för att de åsyftade verkningarna ska infinna sig. Vad gäller förbudet mot barnaga kan det mycket väl tänkas att så var fallet. En omfattande kampanj inför lagens införande gjorde befolkningen medveten om vad som förväntades av dem och verkade således alltmer normerande i takt med att synen på barnaga som något otillåtet internaliserades. Verkningarna av grov kvinnofridskränkning ter sig något svårare att undersöka. Införande av brottet handlade inte om att ändra en samhällsuppfattning i fråga om en specifik gärning, utan om en mer utbredd syn på kvinnan som underordnad mannen.

Att markera genom lagstiftning anses dock gång på gång inte vara en tillräcklig anledning för att kriminalisera ett beteende. Finns det mindre ingripande metoder som kan antas fungera lika effektivt ska dessa tillgripas i första hand. Samtidigt framhålls att kriminalisering anses berättigat om dess frånvaro kan leda till att beteendet blir mycket vanligt. Att straff fortfarande används, även om de allmänpreventiva effekterna är små, kan

bero på den politiska maktens intresse av att framstå som handlingskraftiga, att avleda uppmärksamheten från allvarigare problem eller att få bort störande personer från samhället. Dessa element känns igen i vad som utmärker en symbollag och de enligt Mathiesen icke avsedda verkningarna av fängelsestraffet. Vore detta fallet med en kriminalisering av hedersrelaterat våld? I stället för att se kriminalisering som ett handlingskraftigt och effektivt medel att undertrycka hederskulturen med, kanske det bör ses som ett billigt och förenklat sätt att hantera problemet på.

Samtidigt gör sig kvinnans underordnade ställning ständigt gällande i samhället. Det råder en institutionell könsdiskriminering inom alla samhällsområden. Jämställdhet är kanske inte ett accepterat värde inom straffrätten, varför markering av kvinnans särskilt utsatta situation likt den i grov kvinnofridskränkning möjligen skulle kunna bidra till högre status i allmänhet. Å andra sidan kan detta leda till icke åsyftade verkningar. Genom att peka ut kvinnan som särskilt sårbar i fråga om närståendevåld, finns en risk att späda på uppfattningen om kvinnan som svagare än mannen. Eftersom hon inte själv kan tillgodose sitt skydd krävs rättsligt ingripande. Det är som sagt inte självklart att en lags syfte infrias. Att andra följder än de som åsyftats kan ta över bör hela tiden beaktas.

I slutändan tycks det oklart om kriminalisering av hedersrelaterat våld hade minskat antalet gärningar utförda med hedersmotiv. Majoriteten av Sveriges medborgare anser redan att hederskulturen är förkastlig och den lilla grupp som kulturen existerar inom måste antas vara högst medveten om detta. En förutsättning för straffhotets allmänpreventiva verkningar är att den grupp mot vilket det riktas avskräcks från att vidta gärningen. Om de som begår våldsamma handlingar med hedersmotiv inte redan idag anser straffhotet som tillräckligt avskräckande, varför skulle de då göra det om en särskild kriminalisering av gärningarna kom till stånd? Det står dock klart att något måste göras.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Litteratur

- Asp, Petter & Ulväng, Magnus. *Kriminalrättens grunder*. 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.
- Awla, Rasool: ”Hedersmord och islam”. I *Hedersmord: tusen år av hederskulturer*, Johansson, Kenneth (red.). Historiska media, Lund, 2005.
- Burman, Monica. *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*. Iustus, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2007, Uppsala, 2007.
- de los Reyes, Paulina. Kulturella stereotyper och våldsoffrens utsatthet. I *Utsatta och sårbara brottsoffer*, Björkman, Jenny, Lindgren, Magnus, Pettersson, Karl-Åke & Hägglund, Bo. 1. uppl., Jure, Stockholm, 2004.
- Ekström, Simon. Vad mord vill säga. I: *Hedersmord: tusen år av hederskulturer*, Johansson, Kenneth (red.). Historiska media, Lund, 2005.
- Elholm, Tomas. Rimer signal på kriminal? – Om symbol- og signallovgivning i dansk kriminalpolitisk perspektiv. I *Festskrift till Per Ole Träskman*, Andersson, Ulrika, Wong, Christoffer & Örnemark, Hansen, Helén (red.). 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2011.
- Jareborg, Nils. Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik. I *Varning för straff: om vådan av den nyttiga straffrätten*, Victor, Dag & Ashworth, Andrew (red.). 1. uppl., Fritze, Stockholm, 1995.
- Jareborg, Nils & Zila, Josef. *Straffrättens påföljdslära*. 4 (bearb. och uppdaterade) uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014.
- Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.). *Juridisk metodlära*. 1. uppl.,

- Studentlitteratur, Lund, 2013.
- Lernestedt, Claes. *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*. Iustus, Uppsala, 2010.
- Lernestedt, Claes. *Kriminalisering: problem och principer*. Iustus, Diss. Stockholm : Univ, 2003, Uppsala, 2003.
- Mathiesen, Thomas. *Rätten i samhället: en introduktion till rättssociologin*. Studentlitteratur, Lund, 2005.
- Modig, Cecilia. *Aldrig våld: 30 år av svensk lagstiftning mot aga*. Socialdepartementet, Stockholm, 2009.
- Pope, Nicole. *Honor killings in the twenty-first century*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012. E-bok.
- Sarnecki, Jerzy. *Introduktion till kriminologi 2, Straff och prevention*. 1. uppl. Studentlitteratur, Lund, 2015.
- Wikan, Unni. *Om heder*. Daidalos, Göteborg, 2009.

Offentligt tryck

- Proposition 1997/98:55, *Kvinnofrid*, Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 1995:60, Kvinnovåldskommissionen, *Kvinnofrid: slutbetänkande. D. A*, Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 2013:38, Straffrättsanvändningsutredningen, *Vad bör straffas?: betänkande*, Stockholm: Justitiedepartementet.

Rättsfall

- Svea Hovrätts dom 2002-05-31, mål nr. B 4651-02.

Övrigt material

- Aftonbladet Debatt: ”Fadimes hela tal i riksdagen”,
<<https://www.aftonbladet.se/debatt/article10257453.ab>>, besökt 2017-12-31.
- Andersson, Jan & Grevholm, Erik: ”Vilka preventiva vinster kan förändringar av straffrätten och påföljdssystemet ge?”, SvJT 2010 s. 464-473, <<http://svjt.se/svjt/2010/463>>, besökt 2017-11-10.
- Eriksson, Anja & Wallström, Anna Lena: ”Kräver hårdare lagar mot

hedersbrott”, DN, <<https://www.dn.se/nyheter/sverige/kraver-hardare-lagar-mot-hedersbrott/?forceScript=1&variantType=large>>, besökt 2017-12-17.

Hilding, Berggren, Boel: ”Heder utan samvete: straffrättsliga förhållningssätt till hedersrelaterat våld och förtryck”, Juridisk Publikation, nr 1/2017 s. 155-171, <<http://juridiskpublikation.se/wp-content/uploads/2017/05/Boel-Hilding-Berggren.pdf>>, besökt 2017-11-20.

Human Rights Watch: ”Item 12 – Integration of the human rights of women and the gender perspective: Violence Against Women and ”Honour” Crimes: Human Rights Watch Oral Intervention at the 57th Session of the UN Commission on Human Rights”, <<https://www.hrw.org/news/2001/04/05/item-12-integration-human-rights-women-and-gender-perspective-violence-against-women>>, besökt 2017-12-31.

Johnsson-Latham, Gerd: ”Patriarkalt våld som hot mot mänsklig säkerhet: en kartläggning av åtgärder mot patriarkalt våld och förtryck, särskilt i hederns namn, mot kvinnor och homo- och bisexuella samt transpersoner”, Regeringskansliet, Stockholm, 2005, <<http://www.regeringen.se/49bb89/contentassets/d8d7512f54bd4ac1b15a4d6287d72374/patriarkalt-vald-som-hot-mot-mansklig-sakerhet>>, besökt 2017-12-05.

Saraj, Lundin, Amana: ”Dags för Sverige att lagstifta om hedersbrott”. Svt Opinion, <<https://www.svt.se/opinion/dags-for-sverige-att-lagstifta-om-hedersbrott>>, besökt 2017-12-17.

Åklagarmyndigheten: ”Hedersrelaterat våld: handbok”, <<http://www.aklagare.se/PageFiles/3456/Hedersrelaterat%20v%C3%A5ld.pdf>>, besökt 2017-11-27.